
UDK 327.7/.8:061.1](497.6)"199"

061.1(497.6)"199"

Prethodno priopćenje

Primljeno 12. IX. 2012.

KSENIJA JURIŠIĆ ♦ DOMAGOJ GALIĆ

Fakultet političkih znanosti u Zagrebu

ksenija.jurismic@zg.t-com.hr / galadomagoj@gmail.com

MEĐUNARODNE ORGANIZACIJE U POSTKONFLIKTNIM DRŽAVAMA: SLUČAJ BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak

Članak je usredotočen na djelovanje međunarodnih organizacija u postkonfliktnim i nestabilnim državama s posebnim prikazom njihove uloge u BiH. Od sredine 1990-ih međunarodne organizacije – kao što su UN, NATO, EU i OESS – angažirane su u BiH u procesu izgradnje države i transformiranja podijeljenoga društva u gospodarski i politički održivu državu. Iako su, uz podršku svih istaknutijih europskih država i SAD-a, međunarodne organizacije postale važan činitelj u slaboj i nefunkcionalnoj državi, njihovo uplitanje nije proizvelo očekivane rezultate.

Ključne riječi: Ujedinjeni narodi, Bosna i Hercegovina, OESS, Visoki predstavnik, međunarodne organizacije, izgradnja države

---

Uvod

Svrha je ovoga rada analizirati i prikazati ulogu međunarodnih organizacija u složenim procesima izgradnje održivih institucija vlasti u postkonfliktnoj državi. Nekada se pojam izgradnja države rabio da bi se opisao nastanak modernih europskih država. Danas je „izgradnja države proces u kojem države povećavaju svoju sposobnost vladanja“ (Whaites, 2008: 4). U ovome članku pozornost se ne usmjeruje na tu vrstu izgradnje države, nego na djelovanje, ulogu i utjecaj međunarodnih organizacija u postkonfliktnim državama. Međunarodne organizacije nastoje izgraditi ili obnoviti institucije vlasti u slabim, propalim ili nefunkcionalnim državama. Uspon i pad nacionalnih država nije novina, no u doba kada su nacionalne države dio legitimnoga svjetskog poretka njihov nasilan raspad i očite slabosti prijetnja su njegovu postojanju. To je povod za intervenciju međunarodnih činitelja u unutarnje poslove država u kojima „ne postoji institucionalna sposobnost da se provede određena politika, često izazvana nedostatkom legitimnosti cjelokupnog političkog sustava“ (Fukuyama, 2005: 115).

Za međunarodnu zajednicu Bosna i Hercegovina važna je, između ostaloga, i zbog toga što je u toj državi ona preuzela široke ovlasti u oblikovanju i formuliranju unutarnje politike i time prestala biti apstraktan pojam. Posebnim mirovnim sporazumom utemeljena je institucija Visokoga predstavnika kao svojevrsnoga suverena. Mirovnim sporazumima obično se nastoje zaustaviti rat između naroda, no Daytonski je sporazum uz to „imao cilj izgraditi funkcionalnu državu između triju zaraćenih strana“ (Bose, 2002: 2). I danas je taj sporazum glavna tema svih važnih političkih razgovora iako je praktički nedodirljiv s obzirom na to da bi svaki pokušaj njegova radikalnoga mijenjanja uzrokovao mnoge nevolje. Tako se poslijeratna politika u BiH gotovo u cijelosti iscrpljuje u kontroliranju etničkih napetosti. Svaki narod nastoji oblikovati prostor za život po svojoj želji, a međunarodna zajednica ima ulogu posrednika i autoriteta koji može spriječiti novu eskalaciju nasilja.

1. Međunarodne organizacije u suvremenome međunarodnom poretku

Nacionalne države stvorile su prve međunarodne organizacije u XIX. stoljeću. I prije i nakon toga države su bile i ostale najvažniji politički subjekti međunarodne politike, a međunarodne organizacije trebale su potaknuti i omogućiti međusobne odnose i njihovu što raznovrsniju suradnju na brojnim područjima. U međunarodnim odnosima nakon Drugoga svjetskog rata međunarodne organizacije postale su brojnije, organiziranije i utjecajnije. „Međunarodne se organizacije mogu razvrstati kao međuvladine organizacije (*intergovernmental organization*, IGO) i kao nevladine organizacije (*nongovernmental organization*, NGO). (Bennet – Oliver, 2004: 12) Iako su zbog svoga utjecaja na djelovanje država međuvladine organizacije u središtu zbivanja, sve su važnije i nevladine organizacije. Temeljna uloga međunarodnih organizacija očituje se „u omogućavanju suradnje među državama na područjima na kojima je suradnja na korist svih ili većine uključenih država“ (Bennet – Oliver, 2004: 12). Uz brojne regionalne organizacije, organizacija Ujedinjenih naroda pozornica je na kojoj države traže moguća rješenja za određene krize.

Naravno, države mogu same odlučiti hoće li neki spor ili problem iznijeti pred međunarodnu organizaciju, isto kao što mogu prihvatiti ili odbiti neku rezoluciju UN-a. Ipak, zbog utjecaja javnoga mišljenja ili želje za legitimnosti svoga djelovanja države uključuju Ujedinjene narode u rješavanje međusobnih sporova i zajedničkih problema.

Iako države ne prepuštaju olako svoje suverene ovlasti, međunarodne organizacije postale su važan činitelj, posebice u međunarodnoj trgovini i međunarodnim gospodarskim odnosima. Međunarodni monetarni fond i Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj nadgledaju gospodarske okolnosti u brojnim državama. Međunarodni sud za ljudska prava izravno se upliće u sudstvo država, a Ugovor o neširenju nuklearnoga oružja i Međunarodna agencija za atomsku energiju nameću posebne režime provjere i kontrole nuklearnoga oružja. NATO je stvorio povoljne uvjete za vojnu suradnju europskih država i „najvažnija

je mjera izgradnje povjerenja među državama Zapada“ (Cooper, 2009: 50). Važnost međunarodnih organizacija potvrđuje i ponašanje novonastalih država koje u sâm vrh svojih ciljeva nakon stjecanja neovisnosti postavljaju članstvo u Ujedinjenim narodima, Europskoj uniji ili NATO-u. Članstvo u tim i drugim međunarodnim organizacijama nije samo odraz prestiža, nego jamstvo sigurnosti i prosperiteta. U globaliziranome svijetu države moraju surađivati i zajednički djelovati da bi riješile probleme koji prelaze državne granice pa se može očekivati širenje uloge i utjecaja međunarodnih organizacija. One su „pokušaj utemeljivanja zakona i reda u sustavu modernih država“ (Cooper, 2009: 37) i nisu usmjerene na stvaranje novoga, nego na stabiliziranje postojećega poretka.

2. Uloga međunarodnih organizacija u postkonfliktnim državama

I prije terorističkoga napada 11. rujna. 2001. bilo je očito da opasnost više ne prijete od utrke za naoružanjem velikih sila poput Rusije i SAD-a, nego od slabih država u kojima društvo ne kontrolira državu, u kojima se krše građanska prava i ne postoji vladavina zakona. Mnogi smatraju da su neizbježni naponi velikih sila i međunarodnih organizacija pri izgradnji tih država kako one ne bi postale utočišta teroristima. Ujedinjeni su narodi prvi put priznali potrebu za redefiniranjem koncepta sigurnosti u izvješću glavnoga tajnika Boutrosa Ghalija iz 1992. godine (usp. Matić – Mikac, 2010: 55). No iako je interes međunarodne zajednice razvijati instrumente i strategije za prevenciju kolapsa država, to nije jednostavno zbog suverenosti država i ograničenih resursa za preventivno djelovanje kojima ona raspolaže. Ipak „UN zaslužuje priznanje za svoju predanost, kao i mnoge zemlje koje su pridonijele izgradnji mira u raznim područjima svijeta“ (Brahimi, 2007: 2).

O pojmu izgradnja države¹ napisano je mnogo, ali ne i o tome kakva je uloga međunarodnih organizacija u tome procesu. Često se povlače

---

1 Američki autori poput Fukuyame proces nazivaju „izgradnja nacije“ iako taj pojam označuje kreiranje zajednice ljudi povezanih zajedničkom poviješću i kulturom koja je izvan dosega bilo koje strane sile.

usporedbe između nekadašnjega kolonijalizma i današnjega procesa izgradnje države, traže se sličnosti u suradnji lokalnih činitelja i stranih vlasti i upozorava na snažnu kontrolu unutarnje politike što ju provode vanjske sile. Za razliku od klasičnoga imperijalizma „u novim oblicima vladavine državom upravlja složena struktura sastavljena od stranih sila, međunarodnih i nevladinih organizacija (NVO-i), i domaćih institucija, a ne više jedna imperijalna sila koja polaže sva prava u državi“ (Fearon – Laitin, 2004: 7). Također strane upletene u složen proces izgradnje države obično traže legalan međunarodni mandat za svoj angažman i nastoje napustiti državu nakon što pruže pomoć pri ponovnoj izgradnji infrastrukture te se uvjere da je smanjena prijetnja od kolapsa države ili povratka opasnih režima koji ne odgovaraju međunarodnoj zajednici. „Prirodno mjesto za pregovore i organizaciju kolektivnoga djelovanja jest Vijeće sigurnosti UN-a. Povelja UN-a daje Vijeću sigurnosti zakonsku odgovornost za održavanje međunarodnoga mira i sigurnosti, a služi kao mjesto sastanka velikih sila.“ (Fearon – Laitin, 2004: 15)

Od početka 1990-ih Ujedinjeni narodi imali su glavnu ulogu u izgradnji država, ali je strategija bavljenja slabim državama, od kojih su mnoge naznačene u Brahimijevu izvješću o djelovanju UN-a, još uvijek prepuna manjkavosti. Intervencije Ujedinjenih naroda promijenile su se nakon 1990-ih, otkada se organizacija sve više angažirala u procesima izgradnje postkonfliktnih područja, dok je ranije uglavnom bila zadužena za nadgledanje granice ili crte razgraničenja između zaraćenih država. Sadašnje misije diljem svijeta razlikuju se po veličini, zadatku i složenosti – od onih s desetak vojnih promatrača na crti razgraničenja pa sve do operacija s desetak tisuća mirovnih snaga, organiziranja i nadgledanja izbornoga procesa do prijelaznih administracija pomoću kojih UN zapravo upravlja državom u krizi. U tim i drugim misijama Ujedinjeni narodi djeluju u suradnji s drugim važnim činiteljima kao što su ostale zainteresirane države, međunarodne, regionalne i nevladine organizacije i multinacionalne tvrtke uključene u projekte izgradnje infrastrukture. Primjerice NATO je sudjelovao u osiguravanju mira u Bosni i Hercegovini, Kosovu i Afganistanu, a „stvaranje zaštićenih zona u sjevernom Iraku, kako bi se zaštitili Kurdi 1991., izvedeno je zajedničkom vojnom

akcijom: SAD-a, Velike Britanije i Francuske“ (Vukadinović, 2009: 293). U BiH je osnovan Ured Visokoga predstavnika s velikim ovlastima, a na Kosovu posebni predstavnik UN-a obavlja ulogu prijelazne vlasti i surađuje s OESS-om i NATO-om, radi na izgradnji političkih institucija, gospodarskoj rekonstrukciji i pružanju sigurnosti (usp. Fearon – Laitin, 2004: 11). Postojeći režim u Afganistanu nastao je na temelju međunarodnih pregovora što su održani u Bonnu. Njega štiti vojska SAD-a, NATO osigurava mir u Kabulu, a UN uvježbava afganistansku policiju, radi na izgradnji institucija i pomaže administraciji.

Pri upućivanju snaga za obnovu određene države postoje brojne prepreke. Primjerice iako su postigle suglasnost da treba uputiti vojku u određenu državu, države članice NATO-a katkada nastoje taj teret prebaciti na druge. Slično je stanje i s Vijećem sigurnosti čije su članice suglasne da treba poslati mirovne snage u određeno nestabilno područje, a opet nijedna nije pretjerano voljna preuzeti troškove takva djelovanja. Usprkos tomu UN je u posljednjih petnaestak godina uspio mobilizirati međunarodne snage i organizirati velik broj misija pomoći slabim državama. U samo dvije godine Ujedinjeni narodi sudjelovali su u Namibiji (UNTAG), Nikaragvi (ONUCA), El Salvadoru (ONUSAL), Angoli (UNAVEM 2) i Kambodži (UNAMIC). Osim misije u Angoli, sve ostale ocijenjene su kao uspješne (usp. Fearon – Laitin, 2004: 15). Kao najveći neuspjeh ističe se UNPROFOR, misija koja je produžila rat u bivšoj Jugoslaviji i bila suodgovorna za masakr u Srebrenici. Iako su se završetkom 1990-ih, a posebno nakon debakla u Somaliji, Sjedinjene Američke Države udaljile od Ujedinjenih naroda, Clintonova administracija poduprla je napore svjetske organizacije oko izgradnje država u četirima misijama. Nakon operacija NATO-a na Kosovu prijelaznu vlast preuzela je misija UNMIK-a, u Demokratskoj Republici Kongo taj zadatak imao je MONUC, u Istočnome Timoru UNTAET, a u Sierra Leoneu UNAMSIL.

Glavna misao vodilja UN-a glasi: smirivanje sukoba ovisi o rješavanju političkih razlika. Iskustvo pokazuje da su mirovni naponi u postkonfliktnoj državi bili uzaludni ako su se usredotočili isključivo na posredovanje između suprotstavljenih političkih opcija. Da bi ostvarila bilo kakav

napredak, država u kojoj se dogodio građanski rat ovisi o sposobnosti međunarodnih organizacija da izgrade funkcionalne političke institucije. Pozitivan primjer UN-ove aktivnosti jest onaj u Gvatemali i možda bi se to iskustvo moglo primijeniti i na druge postkonfliktne države.²

Zbog načela suverenosti međunarodna zajednica često zauzima tehnički pristup u izgradnji države, usredotočuje se na reformu policije i sudstva, a zanemaruje visoku politiku pa je katkad nejasno kakvu državu zapravo želi izgraditi. Ipak, u većini država dobro su prihvaćene ideje koje međunarodne organizacije promiču – demokratska, sekularna vlast, vladavina prava i poštivanje ljudskih prava. Dio autora predlaže da se te ideje gorljivije zastupaju bez obzira na stavove i mišljenja lokalnih vlasti.

Izgradnja države dug je i složen proces pa bi međunarodna zajednica trebala odrediti realistične ciljeve za svaku pojedinu državu. „Tri ključna aspekta izgradnje države jesu: izborni proces, jačanje vladavine prava i reforma sigurnosnoga sektora.“ (Samuels – von Einsiedel, 2003: 9) Nekada je bilo neobično i gotovo neprihvatljivo dopustiti vanjskomu činitelju provoditi izborni proces, no od početka 1990-ih do danas UN-ova jedinica za pomoć pri izborima primila je dvjestotinjak zamolbi za njihovo nadziranje. Iako se velik broj tih misija odvijao u vrlo složenim uvjetima, ostvaren je vrlo velik uspjeh, barem u tehničkome smislu. Poseban izazov za UN jest određivanje pravoga trenutka za prve postkonfliktne izbore. Naime održe li se izbori prerano, moguć je povratak na vlast nekadašnjih ratnih vođa, gospodara rata ili zadržavanje postojećih struktura. U slučaju da se izbori održe prekasno, moguće su optužbe i pobune zbog nelegitimne vladavine UN-a.³

2 Naime organizirani kriminal stvoren tijekom sukoba zbog nedostatka sigurnosnih službi i povezanosti s vojskom vrlo je teško riješiti kada se proširi cijelom državom. Tako su se u Gvatemali ratne paramilitarne organizacije i špijunske službe infiltrirale u poslove s drogom i krijumčarenjem ljudi pa je i broj nasilnih zločina znatno porastao. UN je odgovorio na inovativan način i međunarodnim sporazumom između UN-a i Gvatemale osnovao povjerenstvo za istraživanje ilegalnih skupina i tajnih službi koje su činili „međunarodni tužitelji i istraživači s iskustvom u istraživanju organiziranoga kriminala, mafije i kršitelja ljudskih prava“ (Samuels – von Einsiedel, 2003: 9).

3 Pozitivan je primjer Kosovo gdje je na izborima pobijedio Ibrahim Rugova, a ne kandidat Oslobođilačke vojske Kosova pa se stanje donekle smirilo. S druge strane u Iraku je nakon izbora ojačala ionako prisutna podijeljenost društva.

Drugi je aspekt vladavina prava koja je identificirana kao najslabija točka u svim slabim ili nestabilnim državama. U praksi vladavina prava nema važnost koju zaslužuje pa su rezultati međunarodnih organizacija bili ograničeni i kada su imali dovoljno ljudskih i materijalnih resursa, kao primjerice na Kosovu. Jedan je uzrok tomu predrasuda da je uvođenje vladavine prava tehničko a ne političko pitanje koje uključuje promjenu u raspodjeli dobara u društvu pa će oni koji smatraju da mogu izgubiti moć poduzeti sve kako bi omeli proces reformiranja. Stoga je nužna šira strategija UN-a koja bi uključila sve pravne institucije države. „Prije početka misije predstavnici ureda i agencija unutar UN-a koji se bave vladavinom prava (DPA, DPKO, UNDP, UNHCR) trebali bi se sastati kako bi koordinirali svoje planiranje, lokaciju resursa i podjelu rada za misiju.“ (Samuels – von Einsiedel, 2003: 10) Takav se sastanak i održao prije operacije u Liberiji kamo je UN uputio svoju misiju i gdje su postignuti određeni rezultati upravo zahvaljujući dobroj organizaciji.⁴ S obzirom da se već događalo da strani stručnjaci bez temeljita poznavanja određene države osmišljavaju zakone za tu državu, nužno je savjetovati se s lokalnim stručnjacima koji će tako osigurati uvijek potrebnu potporu.

Treći je aspekt reforma sigurnosnoga sektora, što je možda i najosjetljiviji zadatak jer neuspjeh lako može potaknuti ponovno izbijanje sukoba. Sadašnja strategija UN-a razlikuje se od prethodnih koje su se isključivo usredotočivale na posredovanje između strana i nadgledanje granice razgraničenja. U skladu sa suvremenim odrednicama Ujedinjeni narodi promiču demokratizaciju sigurnosnoga sektora, i to ne samo oružanih snaga država nego i svih onih institucijama koje se mogu služiti silom. Reforma sigurnosnoga sektora obuhvaća dva međusobno povezana izazova u društvima koja su prošla kroz ratne sukobe. „Prvi je razvoj snažnoga političkog okvira za rješavanje sigurnosnih problema koji učinkovito integrira razvojne i sigurnosne instrumente i uključuje sve važne činitelje“ (Samuels – von Einsiedel, 2003: 11), a drugi je razvoj

---

4 Vijeće sigurnosti UN-a 19. rujna 2003. jednoglasno je odobrilo rezoluciju 1509 kojom se formira misija u Liberiji (UNMIL). UNMIL je od Vijeća sigurnosti dobio mandat na 12 mjeseci, a sastoji se od 15.000 pripadnika vojnih snaga, uključujući 250 promatrača, 260 pripadnika osoblja i 1105 pripadnika policijskih snaga (usp. Kabia, 2009: 169).

sposobnih snaga sigurnosti koje moraju biti odgovorne civilnoj vlasti. Stoga je zadaća Ujedinjenih naroda u većini slabih država osigurati učinkovite policijske snage i javnu sigurnost, uz to što skrbi o upravljanju sigurnosnim sektorom i osigurava suradnju između međunarodnih snaga i lokalnih činitelja.

Unatoč raznolikim rezultatima, nedostacima i manama djelovanja Ujedinjenih naroda i drugih međunarodnih organizacija u procesu izgradnje država, očito je znatno povećan broj upućenih misija. Treba istaknuti i to da se Vijeće sigurnosti više angažiralo oko izgradnje države i uspostavilo sadržajnije odnose s posebnim predstavnicima glavnoga tajnika, međunarodnim nevladinim organizacijama i drugim činiteljima. UN je iskazao sposobnost učenja na vlastitim pogreškama kojih je bilo mnogo. Treba uzeti u obzir da je izgradnja države katkada spor i složen proces koji zahtijeva strpljivost. U takvim uvjetima nije realno očekivati da će i najvažnije međunarodne organizacije ostvariti brze i trajne rezultate. Najveći problemi međunarodnih organizacija u procesu izgradnje država jesu nedovoljno strateško planiranje prije samoga angažmana i njihovo nepotpuno razumijevanja konteksta u kojem se taj proces odvija. Nakon što angažiraju svoje snage, operativni problemi kao što su manjak koordinacije, nemogućnost osiguranja mira, neshvaćanje političke prirode sukoba i sl. mogu se pojaviti kao nove prepreke na putu njihova uspjeha.

U svim dosadašnjim slučajevima UN i međunarodne organizacije djelovali su pod vremenskim pritiskom i bez dovoljno informacija pa često nije bilo jasno nastoje li samo zaustaviti sukob ili doista pristupiti izgradnji funkcionalne države. Stoga je nužno stvoriti sveobuhvatnu i jasnu strategiju izgradnje države i, kako je to naglašeno u Brahimijevu izvješću, uzeti u obzir povijest i političku kulturu države da bi se predvidjelo kakav će utjecaj proces izgradnje države imati na lokalno stanovništvo. Izgradnja države politički je vrlo diskutabilno pitanje, dugotrajan i često mukotrpan proces kojemu treba pristupiti oprezno i određujući ostvarive ciljeve, pa je logično zaključiti da će priliku za uspjeh imati samo ona međunarodna organizacija s neprijepornim međunarodnim legitimitetom. A Ujedinjeni narodi to jesu.

3. Bosna i Hercegovina

Da bi se shvatile poteškoće međunarodnih organizacija pri oblikovanju unutarnje politike u BiH koja bi bila u skladu s europskim standardima, važno je osvrnuti se na povijest te države.⁵ Bosna i Hercegovina država je u jugoistočnome dijelu Europe koja dijeli granicu s Hrvatskom, Srbijom i Crnom Gorom. Navedene susjedne države kroz povijest su imale velik utjecaj na događaje u BiH. Uz to BiH je bila i turski pašaluk i austrougarski protektorat. U drugoj Jugoslaviji imala je status republike. Za Srbiju je bila posebno važna zato što je bila spoj sa sunarodnjacima u Hrvatskoj pa se njome upravljalo izravno iz Beograda. Komunistička partija Jugoslavije 1971. godine muslimanima je dodijelila status nacije pa se otada oni upisuju u popisu stanovništva kao Muslimani. Savezna je skupština u Beogradu 1974. usvojila novi ustav po kojem su republike imale veće ovlasti, pa i pravo na odcjepljenje.

Nakon agresije na Hrvatsku, u veljači 1992. godine, u BiH je održan referendum o samostalnosti. Srbi su ga bojkotirali, a Hrvati i Muslimani su se, zbog različitih razloga, opredijelili za neovisnost. Naime Muslimani⁶ su željeli unitarnu državu, a Hrvati samo izaći iz Jugoslavije pa su birali „manje zlo“. Nakon referenduma i međunarodnoga priznanja u travnju 1992. slijedilo je odvajanje bosanskih Srba od vlasti u BiH i osvajanje područja uz pomoć Srbije. BiH je 22. svibnja postala članica Ujedinjenih naroda. U početku su Hrvati i Bošnjaci bili saveznici, no kako su se njihovi odnosi pogoršavali, tako su u jednome razdoblju izbili i oružani sukobi između Hrvata i Bošnjaka čime je zatvoren trokut rata svih protiv svih, a agresija prerasla u građanski rat. Ipak „Bošnjaci i Hrvati su teškom mukom ustanovili primirje u ožujku 1994. godine, uz pomoć posredovanja SAD-a“ (Parish, 2007: 11). Intervencijom NATO-a 1995. godine protiv bosanskih Srba i uspješno izvedenom vojno-redarstvenom operacijom „Oluja“ zaštićena je Bihaćka enklava, vojska bosanskih Srba natjerana je na povlačenje, a rat završen. Mnogi tvrde da je intervencija NATO-a bila zakašnjela i preblaga. Tako Holbrooke ističe

---

5 O povijesti BiH vidi Malcolm, 2011.

6 Na Drugome bošnjačkom kongresu, 28. rujna 1993., odlučeno je da se naziv Bošnjaci rabi kao ime za pripadnike naroda koji se dotada službeno zvao Muslimani.

da je „jugoslavensku krizu trebao razriješiti NATO, atlantska institucija koja je bila najvažnija, a čija je okosnica SAD“ (Holbrooke, 1998: 28). Smatra da je za to bila dovoljna i sama prijetnja zračnim udarima iako je ta tvrdnja upitna.

Međunarodne organizacije bile su prisutne u BiH od 1991. do 1995. godine. UNPROFOR je u skladu s odlukom Vijeća sigurnosti UN-a bio zadužen za očuvanje mira. Vijeće sigurnosti osnovalo je i Međunarodni kazneni sud za progon osoba odgovornih za kršenja međunarodnoga humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije. Taj je sud predmet brojnih kontroverza i teških optužaba od svih zaraćenih država i naroda, ali ostaje činjenica da su pravdi privedeni mnogi odgovorni za strašne zločine. Savjest međunarodnih činitelja opterećena je srebreničkim masakrom i okolnostima kojima se pokazalo da pripadnici UN-ovih snaga nisu bili dorasli zadatku čuvanja zaštićene enklave te ih se smatra suodgovornima za veliki zločin.

Unatoč tomu rat je završio uz pomoć međunarodnih činitelja. Predstavnici triju naroda dogovorili su mir u američkome gradiću Daytonu (Ohio), a mirovni su sporazum potpisali u Parizu. Sukladno odredbama sporazuma BiH ostaje cjelovita država s dvama entitetima, Federacijom BiH s 51% i Republikom Srpskom s 49% teritorija. Sve strane obvezale su se čuvati mir i omogućiti povratak izbjeglica. U BiH upućene su snage SFOR-a, a Vijeće za provedbu mira (PIC) imenovalo je Carla Bildta, bivšega premijera Švedske, za prvoga Visokog predstavnika međunarodne zajednice u BiH. Bildt je mirovni sporazum za BiH nazvao „najambicioznijim dokumentom u modernoj, a možda i u cjelokupnoj povijesti“ (Bose, 2002: 2; prema: Bildt, 1998). Imenovanjem poznatoga političkog uglednika nastojalo se ukazati na važnost BiH, između ostaloga i za proces transformiranja međunarodnih institucija nakon Hladnoga rata.

4. Postdaytonsko stanje i izgradnja države

„Mirovnim sporazumom iz Daytona koji je potpisan 21. studenog 1995. godine utvrđena su dva temeljna cilja: zaustavljanje vojnih sukoba i uspostava mira, te obnova BiH kao održive demokratske političke

zajednice. I dok je prvi cilj postignut drugi cilj uspostava BiH kao održive demokratske političke zajednice pokazao se dosta teškim i komplikiranim.“ (Kasapović, 2005: 13) Rasprava o stvarnoj suverenosti bosanskohercegovačke države ne jenjava ni danas, nakon dvadeset godina, a odgovori na pitanje o suverenosti BiH kreću se u rasponu od onih koji tvrde da BiH nije suverena država do onih koji su optimistični i tvrde da BiH to jest ili je na dobrom putu da to postane. Prevladavajući je stav da BiH kao država postoji zahvaljujući uglavnom velikoj pomoći razvijenih država i međunarodne zajednice i da se nalazi pod stvarnim protektoratom država EU-a u suradnji sa SAD-om. Kao primjer može poslužiti izjava Wolfganga Petritscha da je „opremanje državne granične službe prve godine plaćala međunarodna zajednica a ne država BiH“ (Petritsch, 2002: 153).

Upozorava se i na to da BiH nije ni cjelovita država jer vlast ne kontrolira polovicu svoga teritorija i stanovništva. Također se tvrdi da su samo Bošnjaci odani bosanskoj državi, dok Hrvati i Srbi kao svoje države doživljavaju Hrvatsku i Srbiju.⁷ Bošnjaci su već donekle prisvojili status glavne nacije u Bosni i Hercegovini. Nacionalizacija države u BiH očituje se kao bošnjakizacija Bosne. Hrvati i Srbi nisu nacionalne manjine u ustavnome smislu, ali su objektivno manjinske nacionalne zajednice. Bošnjaci uglavnom doživljavaju Hrvate i Srbe kao nezadovoljne državljane i žive u stalnome strahu od njihova separatizma. Vanjske nacionalne domovine ističu svoja prava i obveze da promatraju strane u susjednoj državi u kojoj žive njihovi sunarodnjaci te da materijalno i moralno podupiru njihove institucije i akcije usmjerene na zaštitu nacionalnoga interesa.

U biti politički proces nakon Daytona može se opisati kao nastavak rata drugim sredstvima jer predstavnici međunarodne zajednice često ističu da su im ruke vezane Daytonskim sporazumom zbog kojeg ne mogu provesti reforme. S druge strane David Chandler tvrdi da je politički proces u BiH nelegitiman i u načelu pogriješan. Međunarodna zajednica stvorila je složen skup političkih institucija koje prikrivaju

---

7 Prema ustavu Hrvatima izvan matične zemlje Republika Hrvatska jamči zaštitu, a sličan članak postoji i u ustavu Srbije.

njezinu odgovornost, dok je okvir stvoren u Daytonu bio „vrlo fleksibilan, omogućivši međunarodnim akterima da, bez konzultacija s ljudima u BiH, oblikuju i po volji preoblikuju proces poslijeratne tranzicije“ (Chandler, 2008: 18). Bez tradicionalnih prava suverenosti vrlo je teško osigurati političko angažiranje građana BiH u postkonfliktnome procesu tranzicije jer je glavno mjesto zauzela *ad hoc* politika međunarodnih subjekata bez rasprave ili pravih angažmana izabраниh predstavnika Bosne i Hercegovine. Ovakvo stanje naizgled slični neokolonijalizmu koji je doveo do toga da nitko ne preuzima odgovornost za politiku i rezultate vladavine.

Formalno, BiH je neovisna država, a ne međunarodni protektorat. Dvosmislenost između formalnoga i međunarodnopravnoga statusa BiH i *de facto* statusa, pod međunarodnom upravom, rezultiralo je općom zbunjenošću stanovništva i političkih činitelja. Europska unija preuzela je 2005. godine mandat za izgradnju države u BiH, ali i sama priznaje da ima ograničen utjecaj na reforme usmjerene na euroatlantske integracije i sve upućuje na to da je proces izgradnje države daleko od svoga završetka.

5. Ured Visokoga predstavnika za BiH

Ured Visokoga predstavnika za Bosnu i Hercegovinu vodeće je tijelo za provedbu mira u civilnome sektoru u BiH, dok je NATO neovisan na vojnome području. Njegovo je glavno sjedište u Sarajevu gdje su smješteni i ostali uredi stručnjaka za pomoć na raznim područjima, poput pravnoga ili ekonomskoga. OHR ima i dva regionalna ureda, u Mostaru i Banjoj Luci. Daytonskim mirovnim sporazumom Visoki predstavnik zadužen je da u ime međunarodne zajednice nadgleda provedbu civilnih aspekata Daytonskoga sporazuma.⁸ Visoki predstavnik također je odgovoran za koordinaciju aktivnosti međunarodnih civilnih organizacija i agencija koje djeluju u državi. Njegove su dužnosti objašnjene u Aneksu 10 kojim se Visoki predstavnik postavlja na čelno mjesto u državi i ima pravo i ovlasti tumačenja sporazuma o provedbi civilnoga dijela

⁸ Aneks 4 Daytonskoga mirovnog sporazuma ujedno je i Ustav Bosne i Hercegovine.

mirovnoga ugovora. Visokoga predstavnika predlaže Upravni odbor Vijeća za provedbu mira, a imenovanje potvrđuje Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda. Odgovoran je Vijeću za provedba mira, skupini od 55 zemalja i međunarodnih organizacija koje je razradilo detalje njegovih ovlasti i odgovornosti.

U prosincu 1997. godine Vijeće za provedbu mira osiguralo je posebne ovlasti Visokomu predstavniku, kojima je dobio moć odlučivanja o političkim pitanjima u okolnostima kada se domaći politički predstavnici ne mogu dogovoriti. OHR na raspolaganju ima i druge mjere koje uključuju „djelovanje protiv osoba na javnim položajima ili službenika koji nisu nazočni sastancima bez valjanog razloga ili onih za koje je Visoki predstavnik dokazao kako krše pravne obveze proizašle iz mirovnog ugovora ili uvjeta njegove primjene“ (Ramel, 2008: 10). Visoki predstavnici koristili su to pravo pa su do 2004. godine otpustili 127 javnih osoba, uključujući ministre, suce i parlamentarce, ponekad uz zamrzavanje bankovnih računa. Od 2002. godine Visoki je predstavnik ujedno i Posebni predstavnik EU-a koji će ostati u BiH i nakon zatvaranja OHR-a; time odgovornost za funkcionalnu državu preuzima EU.

Iako BiH nije protektorat u formalnome smislu, takva koncentracija moći u rukama međunarodnoga činitelja prijeti isključivanju lokalnoga elementa iz procesa donošenja odluka. Kada se danas promatra političko stanje u BiH, jasno je da Vijeće za provedbu mira (PIC) i Ured Visokoga predstavnika (OHR) imaju političku snagu kakvu se nije pretpostavilo 1995. godine kada je Daytonski sporazum potpisan. Unatoč tomu međunarodna zajednica nije uspjela unaprijediti BiH do očekivanoga stupnja izgrađenosti institucija pa se sada nastoji potaknuti promjene obećanjem blagostanja u euroatlantskim integracijama. Iako je EU pokušala obnoviti veze između lokalne vlasti i OHR-a, činjenice i dalje ukazuju na intervencionizam OHR-a. Glavno je pitanje legitimnost međunarodne intervencije i nerazmjernost moći koja pripada OHR-u i lokalnoj vlasti.

Promjenom osobe Visokoga predstavnika dolazi, naravno, i do određenih promjena u politici međunarodne zajednice, no ona ipak ostaje u sličnim granicama. Možda je najbolji pokazatelj utjecaja OHR-a kontroverzni slučaj Špirić u kojem je glavnu ulogu imalo tijelo zaduženo

za izgradnju državnih institucija. Tadašnji Visoki predstavnik Miroslav Lajčak iskoristio je „bonnske ovlasti“ kako bi promijenio sustav glasanja u Vijeću ministara obvezujući ministre da nazoče svim sjednicama. Ta uporaba ovlasti izazvala je ogorčenost predstavnika bosanskih Srba. „EU i SAD podržali su Visokoga predstavnika i zaprijetili kaznenim mjerama ako protivnici njegovih mjera nastave zadržavati politički proces u BiH. Američki veleposlanik Charles English upozorio je bosanske političke lidere da će protivljenje Lajčaku samo nauditi BiH. EU je objavio slično upozorenje protiv oporbe Visokomu predstavniku. Stoga nije čudno što je Lajčak izišao nedirnut usprkos raširenoj pobuni bosanskih Srba.“ (Chandler, 2007: 5) Predsjedavajući Vijeća ministara Nikola Špirić dao je ostavku,⁹ a sveopće nezadovoljstvo i resigniranost političke elite najbolje oslikava njegov komentar: „Situacija u Bosni i Hercegovini je apsurdna. Ako međunarodna zajednica uvijek podupire Visokog predstavnika, a ne institucije Bosne i Hercegovine, onda nije bitno jesam li ja na čelu države ili Bart Simpson.“ (Chandler, 2007: 6)

Kako je OHR gubio legitimitet u narodu, EU je odlučio preuzeti više odgovornosti u izgradnji države. Prijelaz moći s PIC-a na EU dogodio se preko neformalnih mehanizama bez sudjelovanja izabranih političara. EU je preuzeo kontrolu i nema dvojbe da se dogodila tranzicija od *ad hoc* politike PIC-a, koja je bila i neodgovorna i nefokusirana. Ipak, taj prijelaz nije bio usmjeren na to da bosanski političari preuzmu vlast. Čak i EU priznaje da je sposobnost BiH za reforme ograničena i da međunarodna inicijativa, sredstva i pritisak izvan države vode proces tranzicije. David Chandler ističe ulogu EU-a kao hegemonu i bosanskoga naroda kao neodgovornoga i pasivnoga promatrača, tvrdi kako se BiH ne približava standardima Bruxellesa, nego ostaje u okvirima Daytonskoga sporazuma, koji je također bio potpisan pod pritiskom međunarodnih aktera. „Čini se kako je za deset godina međunarodnoga upravljanja u okviru Daytonskoga sporazuma učinjeno vrlo malo da se izgradi kapacitet države BiH ili da dobije legitimitet u očima građana. Moć i autoritet države bile su podređene vanjskim činiteljima isisavajući život iz

9 Nikola Špirić nekoliko je mjeseci nakon toga događaja ponovno nominiran za predsjedavajućega Vijeća ministara te se ubrzo vratio na tu službu.

izabranih tijela zaduženih za preuzimanje odgovornosti za vlast nakon prijelaznoga razdoblja od godinu dana.“ (Chandler, 2005: 346) Već je nekoliko visokih predstavnika, počevši od Scwarz-Schillinga, izjavljivalo kako su došli zatvoriti OHR. Time se impliciralo kako slijedi prijelaz BiH u funkcionalnu državu, ali ipak, unatoč određenim pomacima, BiH još nije spremna za zatvaranje OHR-a. Od 2002. godine Visoki predstavnik ujedno je i Posebni predstavnik EU-a pri BiH (EUSR)¹⁰ čime se i simbolično daje do znanja da EU preuzima brigu za europsku integraciju države. Zatvaranje OHR-a, a time i kraj jednoga poglavlja u povijesti Bosne i Hercegovine, najavljeno je za sljedeću godinu.

6. Uloga OESS-a u BiH

Misija Organizacije za europsku sigurnost i suradnju dogovorena je 18., a započela je 29. prosinca 1995. oslanjajući se na strukturu postojeće, iako znatno manje misije. Izborna komisija (PEC) kojom je predsjedavao OESS-ov vođa misije osnovana je 30. siječnja 1996. Misija u BiH jedna je od većih u OESS-ovoj povijesti, a njezin šef odgovoran je za planiranje i politiku misije.

Šesnaest godina nakon potpisanoga primirja BiH i dalje nije potpuno suverena država, a i postignuti se napredak može zahvaliti vanjskim silama poput EU-a, UN-a, stranih diplomata i vojnika. Oni su zaslužni za sigurnost građana i smirivanje sveopće napete situacije, kao i obnovu infrastrukture i institucija urušenih tijekom razornoga rata. Glavni je cilj postignut – zaustavljeno je nasilje, ali se zadatak izgradnje funkcionalne države pokazao kudikamo zahtjevnijim. Izgradnja države više je od izgradnje javnih institucija i obuhvaća kreiranje političkih, gospodarskih, vojnih i kulturnih uvjeta za održavanje trajnoga mira. Organizacija za europsku sigurnost i suradnju ima vrlo važnu ulogu u tome procesu ponajprije zbog toga što je UN tijekom rata, od 1992. do 1995. godine, pokazao brojne slabosti i doživio gubitak kredibiliteta kako u svijetu tako i u BiH. OESS je preuzeo široke ovlasti za provođenje mirovnoga

---

¹⁰ Peter Sorensen je 18. lipnja 2011. stupio na mjesto Posebnoga predstavnika EU-a za Bosnu i Hercegovinu, a osim toga u BiH su prisutne snage EUPM-a i EUFOR-a pa je vidljiv utjecaj EU-a.

procesa, organizirao i nadzirao prve slobodne izbore i djelovao na uvođenju održivih demokratskih institucija, poštivanju ljudskih prava i vojnoj stabilizaciji regije. OESS je time preuzeo najzahtjevniju zadaću u svojoj povijesti.

U skladu s Daytonskim sporazumom OESS-ova se misija sastojala od triju elementa: „Prvo je organiziranje općih izbora, polaganje temelja za izabranu vladu i osiguravanje postizanja progresivnih demokratskih ciljeva. Drugo je nadziranje i osiguravanje, u suradnji s drugim međunarodnim organizacijama, poštivanja ljudskih prava, a treće poticanje izgradnje sigurnosnih mjera i postupak razoružavanja.“ (Stoessel, 2001: 4) Kako se međunarodna zajednica uključivala u politički proces u BiH, tako je i OESS preuzimao veće ovlasti, a njegove zadaće nisu uključivale samo nadziranje izbore već i složenije zadatke poput poticanja razvoja političke kulture kroz civilno društvo.

David Chandler definirao je Daytonski sporazum kao „eksperiment u podržavanju demokratizacije pomoću strategije nametnute izvana“ (Chandler, 2000: 36). I ovlasti OESS-a kao jednoga od najvažnijih činitelja u tome procesu usmjerene su na stvaranje okolnosti povoljnih za demokratizaciju države. Kao jedna od najvećih misija u svojoj povijesti, OESS u BiH ima 5 regionalnih središta i 27 ureda. Postoji nekoliko sektora u kojima je uloga OESS-a u BiH odlučujuća; to su podupiranje građanskih udruga, multietničkih stranaka, demokratskih institucija i uvođenje vladavine prava. Posebnu pozornost OESS je usmjerio na djelovanje nevladinih organizacija, organizirao je okrugle stolove, seminare i pouku za promatrače izbornoga procesa. Ipak, nije uspio u prvi plan istaknuti lidere nevladinih organizacija koji nisu izgradili i zadržali potporu javnosti.

Najkontroverzniji angažman OESS-a vezan je za političke stranke. Naime OESS podupire multietničke stranke, organizira seminare i novinarske konferencije, strankama osigurava urede i službenike za pomoć pri postizanju boljih rezultata. „Drugim riječima: OESS ne samo što organizira, nadgleda i potvrđuje pravednost izbora nego također govori koje stranke preferira. Tako će umjerene, demokratske, multietničke i, najvažnije, prodaytonske stranke najvjerojatnije dobiti podršku.“

(Stoessel, 2001: 9)¹¹ OESS sudjeluje i u procesu izgradnje vladavine prava s obzirom na to da je i pitanje korupcije jedan od zahtjevnijih problema BiH. Dio autora kritizira OESS zbog demokratizacijske strategije u BiH, pa tako David Chandler navodi kako je neprihvatljiva „pretpostavka da se demokracija može naučiti ili biti utjerana od međunarodnih tijela zbog toga što neke kulture nisu dovoljno racionalne ili civilizirane da upravljaju same sobom“ (Chandler, 2005: 339). Upitno je može li demokratizacija prevladati etničke mržnje jer mnogi smatraju da se narodi u BiH nisu znatnije približili unatoč zaustavljanju nasilja.

Zaštita ljudskih prava također je dio odgovornosti OESS-a iako mještvo rodavnost na tome području ima i UNHCR. I za jednu i za drugu međunarodnu organizaciju najveći problem i dalje je povratak izbjeglih i prognanih u njihove domove. OESS je pokušao otvoriti medijski prostor osnivajući OBN, međunarodno financirani TV program, ali je gledanost bila vrlo mala. Uzrok je tomu sumnjičavost lokalnoga stanovništva prema namjerama međunarodne zajednice. Više uspjeha bilo je s projektom regionalne stabilizacije kojim su ograničene vojne aktivnosti, a 1997. godine dogovoreno uništavanje velikih količina oružja. OESS provodi stalne inspekcije oružanih snaga, zahtijeva transparentnost aktivnosti u Ministarstvu obrane i demokratsku kontrolu vojske.

---

11 Takvim angažmanom OESS može uskratiti mogućnost postavljanja određenoga kandidata na izbornu listu i na određen način nadzirati političke stranke. Na kraju treba istaknuti i glavnu ulogu OESS-a: nadgledanje i organiziranje izbora, tu zadaću obavlja od prvih izbora i u tu svrhu je osnovao „Privremenu izbornu komisiju (PEC), ovim tijelom predsjedava šef misije OESS-a i odgovorno je reguliranje izbornoga procesa. PEC je određivao pravila u svezi s registracijom političkih stranaka, podobnosti kandidata, ulogom izbornih promatrača, pravilima kampanje i objavljivanjem rezultata“ (Stoessel, 2001: 11). Za vrijeme prvih izbora stanje je bilo vrlo teško, ali su SAD i ostale zemlje EU-a inzistirale na što bržim izborima. Tada se dogodila izborna prijevara i OESS je poništio rezultate, ali od tada se stanje poboljšalo, a i osmišljene su bolje metode nadziranja izbora i uključanja lokalnih činitelja u proces izbora. Kritike na račun OESS-a kreću se od onih zbog prevelika upletanja, a ima i onih koji tvrde da se ne utječe dovoljno na situaciju. Možda je najveća zamjerka ipak pristranost u predizbornoj kampanji i medijima; naime najveće nacionalne stranke žalile su s da ih OESS opstruira. BiH je u stalnome stanju krize ali „za većinu Europljana riječ ‘kriza’ i ‘Bosna’ znači zapaljene crkve i nasilje prema povratnicima“ (Bender – Knaus, 2007: 24).

Zaključak

Uključivanje međunarodnih organizacija u upravljanje državom, nekad tabu-tema, danas je sve češća aktivnost u međunarodnim odnosima. U gotovo polustoljetnim okolnostima erozije državne suverenosti zanimljivo je da razvijene države prenose ovlasti na određene međunarodne organizacije, sudove i inspekcije, dok s druge strane osmišljavaju misije, pokreću djelovanja, upućuju materijalna sredstva i osoblje da bi ojačale suverenost država u krizi. Nakon završetka Hladnoga rata pojavio se određen broj slabih, propalih i nefunkcionalnih država koje su označene kao prijetnja za stabilnost suvremenoga poretka s obzirom na to da su izvor sukoba i kršenja ljudskih prava. Izgradnja funkcionalnih političkih institucija u tim državama jedan je od najvažnijih zadataka međunarodne zajednice.

Najpoznatiji slučaj uplitanja međunarodnih organizacija u unutarnju politiku određene države događa se u Bosni i Hercegovini. Do nemilih događaja na kraju dvadesetoga stoljeća Bosna i Hercegovina bila je manje poznat, manje važan dio komunističke federacije osrednje veličine, da bi se zbog eskalacije oružanoga sukoba našla u središtu zanimanja međunarodne javnosti, medija i organizacija. Nažalost, to zanimanje nije bio dovoljno artikulirano da bi dovelo do brzoga završetka rata, kao ni do uspješne izgradnje države nakon završetka sukoba. Iako je međunarodna zajednica u BiH prisutna od 1995. godine, njezin Visoki predstavnik i stvarni je suveren još danas s ovlastima smjenjivanja političara i javnih službenika. Ta činjenica jasno pokazuje da međunarodna uprava ipak nije uspjela ostvariti svoj cilj – pripremiti institucije za samostalno vladanje. To nikako ne znači da je angažman međunarodnih organizacija bio uzaludan. Pridonio je stabilizaciji države, održavanju prvih slobodnih izbora, zaštiti slobodnih medija i zato je bio od koristi lokalnom stanovništvu. Ostvareni su određeni tehnički ciljevi, ali je glavni cilj – osposobljavanje države za samostalno djelovanje – ostao izvan dosega europskih birokrata.

Svojim djelovanjem u BiH međunarodne organizacije ukazale su na svoj najveći nedostatak, a to je nedostatnost strateškoga planiranja prije

samoga angažmana i nedovoljno razumijevanje konteksta u kojem se odvija proces izgradnje države. Problem Bosne i Hercegovini nije u tolikoj mjeri podijeljeno društvo koliko izvorno neslaganje o legitimnosti same države i sve veće ovlasti međunarodnih činitelja koje su stvorile sukobe između njih i lokalnih političara. Kao država, BiH vjerojatno ne bi postojala bez angažmana međunarodnih organizacija, ali je očito i to da je u ovome obliku ona nefunkcionalna država bez stvarnoga suvereniteta.

Literatura

- BENDER, KRISTOF – KNAUS, GERALD (2007) „The worst in class: How the International Protectorate hurts the European future of Bosnia and Herzegovina“, *Journal of intervention and statebuilding*, 1 (1), 24-37.
- BENNET, LEROY – OLIVER, JAMES K. (2004) *Međunarodne organizacije*, Zagreb: Politička kultura.
- BOSE, SUMANTRA (2002) *Bosnia after Dayton*, Oxford: Oxford University Press, USA.
- BRAHIMI, LAKHDAR (2007) „State building in crisis and post-conflict countries“ <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpano26896.pdf> 10.9.2011>
- CHANDLER, DAVID (2005) „From Dayton to Europe“, *International Peacekeeping*, 12 (3), 336-349.
- CHANDLER, DAVID (2007) „Introduction: Inside the Bosnian Crisis“, *Journal of intervention and statebuilding*, 1 (1), 1-10.
- CHANDLER, DAVID (2006) „State Building in Bosnia: Limits of ‘Informal trusteeship’“, *International Journal of Peace Studies*, 11 (1), 17-38.
- COOPER, ROBERT (2009) *Slom države*, Zagreb: Profil.
- FEARON, JAMES – LAITIN, DAVID (2004) „Neotrusteeship and the problem of weak states“, *International Security*, 28 (4), 5-43.

- FUKUYAMA, FRANCIS (2005) *Izgradnja države*, Zagreb: Izvori.
- HOLBROOKE, RICHARD (1998) *Završiti rat*, Sarajevo: Šahinpašić.
- KABIA, JOHN (2009) *Humanitarian intervention and conflict resolution in West Africa: From ECOMOG to ECOMIL*, Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- KASAPOVIĆ, MIRJANA (2005) *Bosna i Hercegovina: podijeljeno društvo i nestabilna država*, Zagreb: Politička kultura.
- MALCOM, NOEL (2011) *Bosna: kratka povijest*, Sarajevo: Buybook.
- MATIĆ, DUBRAVKA – MIKAC, ROBERT (2010) „Humanitarni intervencionizam: Etička, pravna i sigurnosna pitanja u 21. stoljeću“, *Polemos*, 25(13).
- PETRITSCH, WOLFGANG (2002) *Bosna i Hercegovina od Dayton do Europe*, Sarajevo: Svjetlost.
- RAMEL, SYLVIE (2008) „Od neokolonijalne međunarodne zajednice do post-hegemone Europe?“, *Status*, 13, 10-19.
- SAMUELS, KRISTI – VON EINSIEDEL, SEBASTIAN (2003) *The future of UN state building*, International Peace Academy.
- SAMUELS, KRISTI (2006) *Post-Conflict Peace-Building and Constitution-Making*, Chicago.
- STOESSEL, MARCEL (2001) *The role of OSCE in Bosnia and Herzegovina*, Geneva: The Graduate Institute of International Studies.
- VUKADINOVIĆ, RADOVAN (2009) *Međunarodni politički odnosi*, Podgorica: CID.
- WHAITES, ALAN (2008) *States in Development: Understanding State-building*, Department for International Development.